

Milan Kundera

ŠALA

Prevela s francuskog
Olja Petronić

■ Laguna ■

Naslov originala

Milan Kundera

LA PLAISANTERIE

Copyright © 1967, 1980, 1985, Milan Kundera

All rights reserved

All adaptations of the work for film, theatre, television
and radio are strictly prohibited.

Translation copyright © za srpsko izdanje 2025, LAGUNA

Ovo izdanje je prevedeno s francuskog jezika po želji
autora Milana Kundere.

ŠALA

Sadržaj

Prvi deo

Ludvik 9

Drugi deo

Helena 21

Treći deo

Ludvik 35

Četvrti deo

Jaroslav 141

Peti deo

Ludvik 187

Šesti deo

Kostka 235

Sedmi deo

Ludvik. Helena. Jaroslav. 279

PRVI DEO

LUDVIK

I tako sam se, posle mnogo godina, ponovo našao u rodnom gradu. Stojeći na glavnom trgu (preko kojeg sam kao dete, potom kao dečak, a potom kao mladić prešao bezbroj puta), nisam osećao ništa; naprotiv, razmišljao sam kako taj trg, na kojem se toranj gradske kuće uzdiže nad krovovima (nalik soldatu pod šlemom), podseća na prostrano vežbalište kakve kasarne, i kako je vojnička prošlost ovog moravskog grada, nekada bastiona odbrane od upada Mađara i Turaka, na njegovo lice utisnula znak neizbrisive ružnoće.

Godinama me ništa nije vuklo rodnom gradu; mislio sam da sam postao ravnodušan prema njemu i to mi je delovalo prirodno: petnaest godina živim na drugom mestu, ovde imam samo nekoliko poznanika ili drugara (koje bih, uostalom, radije izbegao), majka mi je sahranjena u tuđoj grobnici o kojoj se ne brinem. Ali varao sam se: ono što sam nazivao ravnodušnošću zapravo je bila kivnost; razlozi za to su mi izmicali jer su mi se u tom gradu događale i dobre i loše stvari, kao i u svim drugim gradovima, ali kivnost je ipak bila tu; postao sam je svestan u vezi s ovim putovanjem: zadatak koji me je doveo ovamo mogao sam, na kraju krajeva, da obavim i u Pragu, ali najednom

me je neodoljivo privukla prilika da ga obavim u rodnom gradu, upravo zato što se radilo o ciničnom i prizemnom zadatku koji me je, uz podsmeh, oslobađao sumnje da se vraćam ovamo vođen nekakvom sentimentalnom razneženošću nad izgubljenim vremenom.

Još jednom sam podrugljivo preleteo pogledom preko neuglednog trga pa sam mu okrenuo leđa i krenuo ulicom prema hotelu u kom sam rezervisao sobu. Portir mi je pružio ključ sa drvenom kruškom i rekao: „Drugi sprat.“ Soba nije bila preterano privlačna: krevet uza zid, na sredini mali sto sa samo jednom stolicom, pored kreveta razmetljivi toaletni stočić od mahagonija sa ogledalom, nedaleko od vrata sićušni ispućali lavabo. Spustio sam torbu na sto i otvorio prozor: gledao je na neko dvorište i kuće okrenute hotelu golim i prljavim leđima. Zatvorio sam prozor, navukao zavese i prišao lavabou sa dve slavine – jedna obeležena plavom, druga crvenom bojom; odvrnuo sam ih, iz obe je tekla podjednako hladna voda. Ispitao sam sto, koji će, u krajnjem slučaju, biti dovoljan, bilo je tu mesta za bocu i dve čaše; nažalost, za njega je mogla sedeti samo jedna osoba pošto nije bilo druge stolice u prostoriji. Dogurao sam sto do kreveta i seo na krevet, ali bio je prenizak, a sto previsok; osim toga, toliko je utonuo poda mnom da je odmah postalo jasno kako ne samo da će teško poslužiti za sedenje nego je pod znakom pitanja može li uopšte poslužiti kao krevet. Pritisnuo sam ga pesnicama, a potom se opružio na njega pažljivo podižući noge u cipelama da ne bih isprljao čebe i posteljinu. Pošto se dušek ulubio pod mojom težinom, ležao sam na njemu kao u visećoj ležaljci ili u nekom uskom grobu: nije bilo moguće zamisliti da neko podeli taj krevet sa mnom.

Seo sam na stolicu, zagledao se u zavese koje su propuštale svetlost, i zamislio se. U tom trenutku u hodniku su se začuli koraci i glasovi; dve osobe, muškarac i žena, ćaskale su i svaka njihova reč bila mi je razumljiva: govorili su o izvesnom Petru koji je pobećao od kuće i nekoj tetki Klari koja je glupača i razmazila

je malog, a potom se čulo okretanje ključa u bravi, otvaranje vrata i glasovi koji nastavljaju razgovor u susednoj sobi, čuo sam ženine uzdahe (da, čak su i uzdasi dopirali do menel!) i muškarčevu odluku da Klari konačno kaže šta joj spada.

Ustao sam pošto sam doneo odluku; još sam oprao ruke u lavabou, obrisao ih peškirom i izašao iz hotela najpre ne znajući kuda ću. Naprosto sam znao da sam, ako ne želim da dovedem u pitanje uspeh celog svog putovanja (veoma dugog i zamornog putovanja) samo zbog nesavršenosti hotelske sobe, morao, iako to nisam ni najmanje želeo, diskretno da pozovem nekog ovdašnjeg prijatelja. U mislima sam vrteo lica iz mladosti, ali sam ih odmah i odbacivao, zato što mi je poverljiva narav usluge koju bih tražio nametala obavezu da mukotrpno premostim sve one godine neviđanja sa njima – a to mi se nije dopadalo. Potom sam se setio da ovde bez sumnje živi čovek, došljak, kome sam nekada davno pomogao da ovde pronađe posao i koji će, koliko ga poznajem, biti presrećan što ima priliku da mi uzvрати uslugu. Bio je čudno biće, istovremeno strogo moralno i neobično nemirno i nestabilno, od kog se žena odavno razvela iz jednostavnog razloga što je živio svuda osim sa njom i njihovim sinom. Sada sam zadrhtao na pomisao da se ponovo oženio, što bi zakomplikovalo uslišenje moje molbe, pa sam pustio korak u pravcu bolnice.

Ta bolnica je skup zgrada i paviljona rasutih tu i tamo po prostranom vrtu; ušao sam u malu portirnicu tik uz kapiju i zamolio portira koji je sedeo za stolom da me spoji sa virusologijom, a ovaj je gurnuo telefon prema rubu stola bližem meni i rekao: „Nula dva!“ Okrenuo sam nula dva i saznao da je doktor Kostka otišao pre nekoliko sekundi i da verovatno ide prema izlazu. Seo sam na klupu blizu velike kapije kako bih bio siguran da mi neće promaći, rasejano sam gledao muškarce kako tumaraju tuda u bolničkim bademantilima sa plavim i belim prugama, a potom sam ga ugledao: prilazio je zamišljen, visok, mršav, simpatičan u svojoj neuglednosti – da, bio je to

on. Ustao sam sa klupe i krenuo mu pravo u susret, kao da želim da ga gurnem; pogledao me je nezadovoljno, ali odmah me je prepoznao i raširio ruke. Imao sam utisak da je njegovo iznenađenje gotovo puno sreće, a spontanost sa kojom me je dočekaao prijala mi je.

Objasnio sam mu da sam stigao pre manje od sata, i to radi beznačajnog posla koji će me ovde zadržati oko dva dana, a on se odmah obradovao i začudio što sam prvo potražio njega. Najednom mi bi neprijatno što nisam došao kod njega bez ikakvog ličnog interesa, samo radi njega, i što pitanje koje sam mu postavio (vedro sam ga upitao da li se ponovo oženio) naizgled odražava iskrenu pažnju, iako je u osnovi bilo proračunato. Rekao mi je (na moje zadovoljstvo) da je i dalje sam. Izjavio sam da imamo mnogo toga da ispričamo jedan drugom. Složio se i zažalio što na raspolaganju, nažalost, ima samo nešto više od sata, budući da mora da se vrati u bolnicu, a uveče odlazi iz grada autobusom. „Ne živite ovde?“, prestravio sam se. Uverio me je da živi, i to u garsonjeri u novoj zgradi, ali da je „teško živeti kao samac“. Ispostavilo se da u drugom gradu, udaljenom dvadeset kilometara, Kostka ima verenicu, učiteljicu, koja pak ima dvosoban stan. „Hoćete li se preseliti kod nje?“, upitao sam ga. Odvratio je da će na nekom drugom mestu teško naći tako zanimljiv posao kao što je ovaj koji sam mu ja obezbedio, a da bi, s druge strane, njegova verenica teško pronašla zaposlenje ovde. Počeo sam (od sveg srca) da proklinjem sporost birokratije koja nije kadra da olakša stvari tako da muž i žena mogu da žive zajedno. „Smirite se, Ludviče“, rekao mi je s blagom popustljivošću, „nije baš toliko nepodnošljivo! Jeste da me putovanja koštaju novca i vremena, ali tako moja samoća ostaje nenarušena i slobodan sam.“ „Zašto vam je toliko potrebna sloboda?“, upitao sam ga. „A vama?“, odvratio je. „Da jurim žene“, odgovorio sam. „Meni sloboda nije potrebna radi žena nego radi mene“, rekao je i dodao: „Slušajte, svratite nakratko kod mene pre nego što odem.“ Samo to sam i hteo.

Nakon što smo izašli iz kruga bolnice, ubrzo smo stigli do bloka novih zgrada koje su, nanizane jedna pored druge, u neskladu štrčale iz prašnjavog džombastog tla (bez travnjaka, bez trotoara, bez ulica) – tužan prizor na kraju grada, na granici sa velikim i ravnim poljima koja su se prostirala u daljinu. Prošli smo kroz vrata zgrade, popeli se preuskim stepeništem (lift nije radio) i zaustavili na trećem spratu, gde sam prepoznao Kostkino ime na pločici. Kada smo prošli kroz predsoblje i našli se u sobi, bio sam više nego zadovoljan: u jednom uglu stajao je širok i udoban kauč, a osim kauča imao je mali sto, fotelju, veliku biblioteku, gramofon i radio.

Pohvalih Kostki njegovu sobu i upitah ga kakvo mu je kupatilo. „Ništa luksuzno“, rekao je, zadovoljan zanimanjem koje sam pokazivao, pa me je odveo u predsoblje iz kojeg su jedna vrata vodila u kupatilo, malo ali veoma prijatno, sa kadom, tušem, lavaboom. „Pri pogledu na ovaj predivni stan, nešto mi pada na pamet“, rekao sam. „Šta radite sutra po podne i uveče?“ „Žao mi je“, izvinio se zbunjeno, „sutra ću biti dežuran ceo dan i kući ću doći tek oko sedam sati. Uveče nećete biti slobodni?“ „Može se desiti da mi veče bude slobodno“, odgovorio sam, „ali da li biste mi pre toga mogli pozajmiti svoju garsonjeru za popodne?“

Moje pitanje ga je iznenadilo, ali mi je hitro (kao da se pribojavao da ću ga osumnjičiti za nedovoljnu uslužnost) rekao: „Vrlo rado, vaša je.“ I nastavio, kao da revnosno odbija da sazna motiv za moj zahtev: „Ako ne možete da pronađete smeštaj, možete i večeras spavati ovde, pošto ću se vratiti tek sutra ujutru, pa čak ni tada, uostalom, budući da ću otići pravo u bolnicu.“ „Ne, nema potrebe. Odseo sam u hotelu. Stvar je u tome da je moja soba prilično negostoljubiva, a sutra po podne biće mi potrebno prijatnije okruženje. Svakako ne da bih u njemu bio sam.“ „Da“, odvratio je Kostka malo pognuvši glavu, „tako sam i mislio.“ Trenutak kasnije rekao je: „Srećan sam što mogu da učinim nešto dobro za vas.“ A onda i dodao: „Pod pretpostavkom, naravno, da je to zaista dobro.“

Posle toga smo seli za maleni sto (Kostka je skuvao kafu) i ćaskali neko vreme (sedeći na kauču, sa zadovoljstvom sam ustanovio da je čvrst, da se ne uleže niti škripi). Kostka je zatim rekao da će morati nazad u bolnicu, pa me je žurno uputio u neke tajne njegovog domaćinstva: treba snažno pritegnuti slavinu nad kadom, topla voda, suprotno svakom običaju, teče iz ručice obeležene sa H, utičnica za kabl gramofona skrivena je pod kaučem, a u ormariću se nalazi tek načeta boca votke. Nakon toga mi je uručio privezak sa dva ključa i pokazao mi koji otvara vrata zgrade a koji vrata garsonjere. Pošto sam u životu spavao u bezbroj kreveta, izgradio sam poseban kult ključeva, pa sam i ove gurnuo u džep bezglasno likujući.

Kostka je na odlasku pozeleo da u njegovoj garsonjeri doživim „nešto zaista lepo“. „Da“, rekao sam mu, „omogućiće mi da izvedem jedno lepo uništenje.“ „Mislite da uništenja mogu da budu lepa?“, odvratio je Kostka, a ja sam se osmehnulo u dubini duše zato što sam ga, kroz to pitanje (izgovoreno tiho, ali smišljeno borbeno), prepoznao kao u dlaku onakvog kakav je bio (simpatičan i komičan u isto vreme) kada smo se prvi put sreli petnaest godina ranije. Odvratio sam mu: „Znam da ste miran radnik na večnom božanskom gradilištu i da vam se ne dopada da slušate o uništenjima, ali šta ja tu mogu: za razliku od vas, ja nisam božji zidar. Uostalom, ako božji zidari na ovom svetu podižu građevine od pravih zidova, nema mnogo izgleda da im naša uništavanja naude. No čini mi se da umesto zidova svuda vidim samo kulise. A uništavanje kulisa je sasvim ispravna stvar.“

Obreli smo se upravo na onome na čemu smo se rastali prošli put (možda pre nekih devet godina), a naša je razmirica sada poprimala metaforičnu auru zato što smo joj dobro poznavali osnovu i nismo osećali potrebu da se na nju vratimo, bilo nam je potrebno samo da ponovimo sebi da se nismo promenili, da se obojica i dalje međusobno razlikujemo na isti način (s obzirom na to moram da kažem da sam voleo

tu Kostkinu različitost i zbog toga sam uživao u raspravama sa njim, pošto sam uvek mogao usput da se uverim ko sam zapravo i šta mislim). I tako mi je, čisto da sve u vezi s njim bude jasno, odgovorio: „Ovo što ste upravo rekli dobro zvuči. Ali recite mi: skeptični kakvi jeste, odakle crpete sigurnost sa kojom razlikujete kulise od zida? Zar vam se nikada nije dogodilo da posumnjate da su iluzije kojima se podsmevate zaista iluzije? A ako se varate? A ako su to vrednosti, a vi ste uništitelj vrednosti?“ Zatim je rekao: „Obezvredena vrednost i raskrinkana iluzija imaju isto žalosno telo, međusobno liče i ništa nije lakše nego pobrkati ih.“

Dok sam pratio Kostku do bolnice na drugom kraju grada, poigravao sam se ključevima na dnu džepa i osećao se dobro pored starog prijatelja koji je bio kadar pokušati da me ubedi u svoju istinu bilo kad i bilo gde, čak i sada, dok prelazimo preko neravnog terena novih kvartova. Kostka je, naravno, znao da ćemo imati za sebe celo sutrašnje veče pa se uskoro manuo filozofije i prešao na obične stvari, a ja sam ga morao uveriti da ću ga sutra čekati u njegovom domu kada se bude vratio u sedam sati (nije imao druge ključeve), na šta me je on upitao da li mi zaista ništa više nije potrebno. Prešao sam rukom preko lica i rekao da još treba da svratim kod berberina, budući da mi je brada nepoželjna. „Sjajno“, rekao je Kostka, „obezbediću vam brijanje sa protekcijom!“

Nisam odbio Kostkinu uslugu i dopustio sam da me odvede u malu berbernicu u kojoj su ispred tri ogledala stajale tri stolice koje se okreću, a dve od njih su zauzimali ljudi nagnutih glava i lica obloženih penom. Dve žene u belim bluzama naginjale su se nad njih. Kostka je prišao jednoj od njih i nešto joj šapnuo, žena je obrisala svoju britvu peškirom i pozvala nekog iz pomoćne prostorije: odatle je izašla devojka u beloj bluzi kako bi se pobrinula za negu gospodina ostavljenog u stolici, dok je žena sa kojom je Kostka razgovarao kratko klimnula glavom prema meni i rukom me pozvala da sednem u slobodnu stolicu.

Kostka i ja smo se oprostili rukujući se, a ja sam se smestio naslonivši glavu na jastuče koje je služilo kao oslonac i pošto već mnogo godina nisam voleo da gledam svoje lice, izbegao sam ogledalo pred sobom, podigao oči i pustio ih da lutaju među mrljama na tavanici okrečenoj u belo.

Nisam odvojio pogled od tavanice čak ni nakon što sam na vratu osetio kako mi frizerkini prsti pod kragnu košulje zavlache rub belog peškira. Potom se frizerka udaljila korak, više nisam čuo ništa osim kretanja britve po kožnom kaišu za oštrenje pa sam se skamenio u nekoj vrsti blažene nepokretnosti ispunjene radosnom ravnodušnošću. Malo kasnije na obrazima sam osetio kako mi vlažni prsti obilato nanose kremu na kožu i zamislio se nad neobičnošću te situacije: neznanka koja mi nije ništa, kojoj ja nisam ništa, nežno me miluje. Frizerka je posle toga počela četkicom da mi nanosi sapun, a meni se učinilo da možda i ne sedim nego jednostavno lebdim u belom prostoru posutom mrljama. Onda sam zamišljao (zato što, čak i u trenucima odmora, misli ne prestaju da se igraju) da sam bespomoćna žrtva, potpuno prepuštena ženi koja je naoštrila britvu. A pošto mi se telo rastvaralo u prostoru i pošto sam osećao jedino prste na licu, bez muke sam zamislio kako mi te prijatne ruke drže (vrte, miluju) glavu kao da je ne povezuju ni sa kakvim telom, nego je vide samu za sebe, tako da oštro sečivo koje čeka na susednom stočiću još samo treba da zaokruži tu lepu samostalnost moje glave.

Potom su milovanja prestala i čuo sam kako se frizerka udaljava kako bi, ovog puta zaista, uzela britvu, pa sam u tom trenutku pomislio (jer su misli i dalje igrale svoju igru) da bi valjalo videti kako zapravo izgleda gospodarica (podizačica) moje glave, moj nežni ubica. Odlepih pogled od tavanice i pogledah u ogledalo. Zaprepastio sam se: igra kojom sam se zabavljao naglo je poprimila neobično stvarne obrise, jer mi se učinilo da ženu koja se naginjala nada mnom u ogledalu poznajem.

Jednom rukom me je držala za uho, a drugom savesno strugala penu od sapuna sa mog lica; posmatrao sam je, a njen identitet, koji sam trenutak ranije iznenađeno utvrdio, lagano se mrvio i nestajao. Potom se nagnula nad lavabo, pomoću dva prsta uklonila sa britve gomilicu pene, uspravila se i malčice okrenula stolicu; tada su nam se pogledi na sekund ukrstili i nanovo mi se učinilo da je to ona! To lice zasigurno jeste bilo malo drugačije, kao da je pripadalo njenoj starijoj sestri – posivelo je, svenulo, pomalo upalo, ali poslednji put sam je video pre petnaest godina! To je vreme utisnulo varljivu masku u njene prave crte, ali na toj su maski srećom postojala dva otvora kroz koja su nanovo mogle da me gledaju njene oči, stvarne i prave, onakve kakve sam poznavao.

Ali potom se trag ponovo zameo: u salon je ušla još jedna mušterija i sela na stolicu iza mojih leđa da sačeka svoj red. Uskoro se obratila mojoj frizerki, čavrljala je o predivnom letu i o bazenu koji se gradi na obodu grada; frizerka je odgovarala (više sam obraćao pažnju na njen glas nego na reči koje je izgovarala, uostalom beznačajne), a ja sam ustanovio da ne prepoznajem taj glas – zvučao je bezbrižno, bez imalo napetosti, gotovo prosto – bio je to potpuno tuđ glas.

Sada mi je umivala lice, stiskala ga među dlanovima, a ja sam (uprkos glasu), ponovo počeo da verujem da je to zaista ona, da ponovo, posle petnaest godina, osećam dodir njenih ruku na svom licu, da me ponovo miluje, da me miluje dugo i nežno (potpuno sam zaboravio da to uopšte nije bilo milovanje nego pranje); njen tuđinski glas, međutim, nije prestajao da odgovara nešto onom sve brbljivijem tipu, ali odbijao sam da verujem glasu, želeo sam da verujem rukama, želeo sam da je prepoznam po rukama, po nežnosti dodira pokušavao sam da razaznam da li je to ona i da li me je prepoznala.

Zatim je uzela peškir i osušila mi obraze. Onaj brbljivac se zacenio od smeha na neki vic koji je upravo ispričao, a ja

DRUGI DEO

HELENA

1

Večeras ću leći rano, ne znam hoću li moći da zaspim, ali leći ću rano, Pavel je danas po podne otišao u Bratislavu, ja ću sutra ujutru avionom do Brna i posle autobusom, moja mala Zdena ostaće dva dana sasvim sama kod kuće, to joj neće smetati, nimalo ne drži do našeg društva, barem ne do mog, Pavela obožava, Pavel je njen prvi muški idol, mora se priznati da ume sa njom, kao što je uvek umeo sa svim ženama, računajući i mene, i to je i dalje tako, ove nedelje je počeo da se ponaša prema meni isto kao nekada, tapšao me je po licu i obećavao da će svratiti po mene u Moravsku na povratku iz Bratislave, jer misli da treba da popričamo, možda je čak i on priznao sebi da ovako dalje ne može, možda želi da sve među nama ponovo bude kao ranije, ali zašto o tome razmišlja ovako kasno, sad kad sam upoznala Ludvika? Od toga zebem, a ipak ne smem da budem tužna, ne smem, *neka se tuga nikad ne veže uz moje ime*,* ta Fučikova rečenica je moj moto, čak ni na mukama, čak ni pod vešalima, Fučik nikada nije bio tužan, i nije mi važno

* Julius Fučik, *Zapisci s vješala*, 2. izdanje, preveo dr Ljudevit Jonke, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1947, str. 28. (Prim. prev.)

što radost više nije u modi, glupa sam, moguće je, ali nisu ni drugi mnogo pametniji sa onim svojim belosvetskim skepticizmom, ne vidim zašto bih morala odustati od svoje gluposti i usvojiti njihovu, ne želim da raspolutim svoj život, želim da moj život bude jedan, s kraja na kraj, i zbog toga mi se Ludvik toliko svideo, kad sam s njim nije potrebno da menjam ideale niti ukuse, on je običan, jednostavan, bistar čovek i baš to mi se sviđa, uvek mi se sviđalo.

Ne stidim se da budem onakva kakva sam, ne mogu da budem drugačija od one koja sam uvek bila, do osamnaeste godine znala sam samo za lepo uređen stan provincijske srednje klase, i za učenje, učenje, pravi život se odvijao iza sedam zidina, i kada sam, nakon toga, stigla u Prag četrdeset devete, bilo je to čudo, tolika sreća da je nikad neću zaboraviti, i upravo zbog toga ne mogu da izbrišem Pavela iz svoje duše iako ga više ne volim, iako me je povredio, ne mogu, Pavel je moja mladost, Prag, fakultet, Studentski grad, a naročito slavni Ansambl „Fučik“ za pesme i plesove, studentski ansambl, danas više niko ne zna šta je to nama značilo, tamo sam upoznala Pavela, bio je tenor a ja kontraalt, nastupali smo na stotinama koncerata i priredaba, pevali smo sovjetske pesme, naše političke pesme i, naravno, narodne pesme, te su nam bile omiljene, tada sam toliko zavolela pesme iz Moravske da sam se, mada rođena u Bohemiji, osećala kao Moravka, te su pesme postale lajtmotiv mog života, za mene su neraskidivo povezane sa tim vremenom, sa mojom mladošću, sa Pavelom, čujem ih onda kad se sunce rađa za mene, čujem ih ovih dana.

Kako sam se zbližila sa Pavelom danas ne bih mogla nikome da kažem, bilo je to kao u petparačkoj literaturi, na godišnjicu Oslobođenja održavao se veliki skup na Starogradskom trgu, i naš ansambl je učestvovao u proslavi, svuda smo išli zajedno, mala družina među desetinama hiljada ljudi, na pozornici naši, ali i strani državnici, mnogo govora i mnogo ovacija, potom je Toljati prišao mikrofону da održi kratak govor na italijanskom,

a trg je, kao i uvek, odgovorio vikanjem, pljeskanjem, izvikivanjem parola. Pavel se slučajno obreo pored mene u tom ogromnom metežu i čula sam kako sasvim sam više nešto u tom vihoru, nešto posebno, gledala sam mu u usta i shvatila da peva, zapravo je više vikao nego što je pevao, hteo je da ga čujemo i pridružimo mu se, pevao je italijansku revolucionarnu pesmu koja nam se i inače nalazila na repertoaru i bila je veoma popularna u to vreme: *Avanti popolo, alla riscossa, bandiera rossa, bandiera rossa...*

To je toliko ličilo na njega, nikada mu nije bilo dovoljno da se obraća samo razumu, hteo je da dopre i do osećanja, a meni je bilo predivno što na jednom praškom trgu pozdravlja italijanskog radničkog vođu tako što mu peva revolucionarnu pesmu iz njegove zemlje, želela sam da Toljati bude dirnut kao što sam ja bila unapred dirnuta pa sam se punim plućima pridružila Pavelu, postepeno su nam se pridružili i ostali, tako da je na kraju čitav naš ansambl izvikivao tu pesmu, ali graja je bila užasno velika, a nas je bilo tek šačica, nas je bilo pedeset a njih najmanje pedeset hiljada, nesavladiva premoć, očajnička borba, tokom cele prve strofe mislili smo da ćemo pokleknuti, da niko neće ni primetiti šta pevamo, a onda se dogodilo čudo, malo-pomalo nam se pridruživalo sve više glasova, ljudi su počeli da shvataju šta se dešava, a pesma se polako probijala kroz veliku galamu na trgu kao leptir iz džinovske i ustutnjale čaure. Najzad je taj leptir, ta pesma – ili barem nekoliko njenih poslednjih taktova – doletela do tribine, a mi smo žudno zurili u lice prosedog Italijana, presrećni kada nam se učinilo da je pokretom ruke reagovao na pesmu, a ja sam čak bila sigurna da sam mu videla suze u očima.

U tom oduševljenju i uzbuđenju ja sam, ne znam kako, uhvatila Pavela za ruku, Pavel mi je uzvratio stisak i kada se mir vratio na trg a novi govornik stao za mikrofon, uplašila sam se da će mi pustiti ruku, ali on ju je zadržao u svojoj, držali smo se tako za ruke do kraja skupa i nismo se razdvojili čak

ni nakon što se masa razišla, pa smo nekoliko sati šetali po rascvetalom Pragu.

Sedam godina kasnije, kada je mala Zdena imala već pet godina, nikada to neću zaboraviti, rekao mi je: *nismo se venčali iz ljubavi, nego po liniji partijske discipline*, znam da smo se u tom trenutku svađali, da je to laž, da se Pavel mnome oženio iz ljubavi i da se tek kasnije promenio, ali ipak je užasno što je mogao takvo nešto da mi kaže, i to baš on koji nikada nije prestao da dokazuje da je ljubav danas drugačija, da nije beg od ljudi, nego podrška u borbi, uostalom upravo to smo proživljavali, u podne nismo imali vremena da ručamo, progutali bismo dve zemičice u sekretarijatu Saveza omladine, posle toga se ponekad ne bismo ni videli do kraja dana, obično sam očekivala Pavela oko ponoći, kada se vraćao sa beskrajnih šestosatnih ili osmosatnih sastanaka, u slobodnim trenucima prepisivala sam za njega referate koje je čitao na svim mogućim konferencijama i obukama, ti su mu tekstovi bili izuzetno važni, samo ja znam koliko je držao do uspeha svojih političkih govora, sto puta bi u njima ponovio da se novi čovek od starog razlikuje po tome što je iz svog života izbrisao procep između privatnog i javnog, a evo ga sad meni posle toliko godina zamera što drugovi onda nisu poštovali njegov privatni život.

Zabavljali smo se gotovo dve godine i počela sam da osećam ubode nestrpljenja, nije to neobično, nijedna žena ne namerava da se zadovolji običnim studentskim ljubakanjem, Pavelu je pak to bilo dovoljno, navikao se na taj komfor bez obaveza, svi muškarci su pomalo sebični, a na ženi je da se brani i da očuva svoju žensku misiju, ali Pavel je to, nažalost, shvatao manje nego naši drugovi iz ansambla koji su ga pozvali pred komitet, ne znam šta su mu tamo rekli, nikad nismo pričali o tome, kako god bilo, verovatno nisu s njim postupali u rukavicama, u to vreme smo bili veoma strogi, priznajem, preterivali smo, ali bolje je previše morala nego premalo, kao danas. Pavel me je izbegavao poprilično dugo, mislila sam da sam sve

upropastila, bila sam očajna, htela sam da dignem ruku na sebe, ali zatim je došao kod mene, kolena su mi klecala, zamolio me je za oproštaj i poklonio mi privezak u obliku Kremlja, svoju najdragoceniju uspomenu, nikad ga neću skinuti, to nije samo uspomena na Pavela, to je mnogo više, rasplakala sam se od sreće, i petnaest dana kasnije bila je svadba, ceo ansambl je došao, trajala je dvadeset četiri sata, pevalo se, plesalo, a ja sam ponavljala Pavelu da ćemo, ako budemo izdali jedno drugo, izdati i sve ove koji sa nama proslavljaju naše venčanje, izdaćemo i skup na Starogradskom trgu i Toljatija, a danas mi je smešno kad pomislim šta smo sve od tada izdali, na kraju krajeva...

2

Razmišljam šta sutra da obučem, na primer ružičasti džemper i kišni mantil, to mi najbolje stoji, više nisam baš vitka, ali šta sad!, jeste da imam bore, ali imam i druge čari, neke koje mlada devojka nema, čar iskusne žene, za Jindru svakako imam tu čar, jadničak, još vidim razočaranje na njegovom licu kada je saznao da ću leteti avionom rano ujutru tako da će on putovati sam, oduševljen je kad može da bude sa mnom, voli da se preda mnom kočperi sa visine svoje devetnaestogodišnje muževnosti, sa mnom bi sigurno vozio sto trideset da bih mu se divila, ali taj je ružnjikavi dečko pak sasvim besprekoran kao tehničar i kao vozač, novinari ga rado vode na reportažice na terenu, i šta sad, čega lošeg ima u tome što mi je prijatno što neko voli da me vidi, poslednjih godina nisam baš omiljena na radiju, kažu da sam matora krava, fanatik, dogmatik, pas čuvar Partije i sve tome slično, samo što ja, eto, neću nikad pocrveneti zbog toga što volim Partiju, što joj posvećujem sve svoje slobodno vreme. Uostalom, šta mi je preostalo od života? Pavel ima druge žene, više i ne pokušavam da saznam ko su, mala obožava svog oca, na poslu je već deset godina jedno te isto – reportaže, intervjui, emisije o ispunjenju plana, o štalama za primer, o muzačicama,

a i kod kuće mi je beznadežna situacija, samo se Partija nikad nije ogrešila o mene, a ja sam joj uvek uzvraćala istom merom, čak i onda kada su svi hteli da je napuste, pedeset šeste, na talasima Staljinovih zločina, ljudi su tada poludeli, pljuvali su na sve, tvrdili da naša štampa laže, da nacionalizovane trgovinske kuće ne rade kako treba, da se kultura guši, da nije trebalo osnivati zemljoradničke zadruge, da je Sovjetski Savez neslobodna zemlja, a najgore je bilo što su tako govorili sami komunisti na svojim sastancima, i Pavel je tako govorio i svi su mu aplaudirali, Pavelu su uvek aplaudirali, još od detinjstva – jedinac, majka je spavala sa njegovom fotografijom, čudo od deteta, ali naprosto mediokritet kao muškarac, ne puši, ne pije, ali nije u stanju da živi bez aplauza, to je njegov alkohol, njegov nikotin, tako da se veselio što može da dirne u srce publiku, pa joj je o užasima Staljinovih suđenja govorio sa takvim zanosom da je malo nedostajalo da ljudi briznu u plač, a ja sam osećala koliko je srećan u svom zgražavanju i mrzela sam ga.

Partija je, na sreću, umela da udari histerike po prstima pa su učutali, i Pavel je učutao kao i ostali, mesto profesora marksizma na univerzitetu bilo je previše probitačno da bi ga stavio na kocku, ali ipak je nešto ostalo u vazduhu, klice apatije, zazora, neverovanja, klice koje su se množile u tišini, tajno, pitala sam se šta mogu da preduzmem protiv toga ako ne da se vežem za Partiju još tešnje nego ranije, kao da je Partija živo stvorenje, neko kome mogu da se poverim sada kada, sve u svemu, više nikome nemam ništa da kažem a ne samo Pavelu, ni ostali me nimalo ne vole, to se dalo lepo primetiti kada je trebalo rešiti onu mučnu aferu – jedan naš urednik, oženjen čovek, spetljao se sa jednom tehničarkom, neudatom devojkom, neodgovornom i ciničnom, a supruga je u očajanju došla da zatraži pomoć našeg komiteta, satima smo proučavali slučaj, jedne za drugima smo doveli ženu, tehničarku i svedoke iz te redakcije, upinjali smo se da sagledamo sve aspekte afe- re i da budemo pravični, urednik je dobio kritiku od Partije,

tehničarka je ukorena, a oboje su morali pred komitetom da obećaju da će prekinuti vezu. Avaj, reči su samo reči, izrekli su ih da nas smire, nastavili su da se viđaju, ali u laži su kratke noge, nije nam mnogo trebalo da otkrijemo istinu i tada sam se ja zauzela za najstrože rešenje i predložila da se kolega isključi iz Partije zato što je svesno doveo Partiju u zabludu i prevario je, konačno, šta je komunista koji laže svoju Partiju, prezirem laž, ali moj predlog nije bio usvojen, urednik se izvukao sa još jednom kritikom, a tehničarka je morala da ode s radija.

Fino su se osvetili, predstavili su me kao čudovište, krvoločnu zver, vodili su celu jednu kampanju, počeli da mi njuškaju po privatnom životu, bila je to moja Ahilova peta, žena ne može bez osećanja ili nije žena, zašto to poricati, tražila sam ljubav na drugim mestima zato što je nisam imala pod svojim krovom, uostalom tražila sam je uzalud, jednog lepog dana obušili su se na mene na javnom sastanku, da sam licemer, da zakucavam ljude za stub srama zato što razaraju porodice, da nastojim da ih isključim, da ih oteram, da ih uništim, iako i sama varam muža na svakom koraku, tako su govorili na sastanku, ali iza leđa su me doslovno vukli po blatu, za javnost sam časna sestra, a privatno sam kurva, kao da nisu kadri da shvate da sam, upravo zato što znam šta je nesrećan brak, upravo iz tog razloga, zahtevna prema drugima, ne zato što ih mrzim nego iz ljubavi, iz ljubavi prema ljubavi, iz ljubavi prema njihovom domu i deci, zato što želim da im pomognem, pa imam i ja dete i dom i drhtim nad njima!

Ko zna, možda su u pravu, možda sam zaista nadžak i ljudima stvarno treba prepustiti njihovu slobodu, niko nema pravo da se meša u njihove lične stvari, možda smo zaista loše zamislili ceo taj svet u kojem živimo i možda sam stvarno odvratni pandur koji gura nos u stvari koje ga se nimalo ne tiču, samo što sam ja takva kakva sam i uvek radim onako kako osećam, sada je prekasno da se menjam, uvek sam mislila da je ljudsko biće nedeljivo, samo se buržuj licemerno deli na javno biće

i privatnog čoveka, to je moj kreda, uvek sam se ponašala u skladu sa tim, tog puta kao i svih prethodnih.

Da sam umela da budem zla, priznajem i bez stavljanja na muke, užasavam se tih devojčica, tih kujica surovih u svojoj mladosti, lišenih makar i zrna solidarnosti sa starijom ženom, kao da one neće jednog dana imati trideset godina i trideset pet godina i četrdeset godina, i nemojte mi pričati da ga je volela, šta je ta mogla da zna o ljubavi, spava sa prvim koji naiđe, bez kompleksa, bez stida, uvredim se ako se neko usudi da me uporedi sa tim kujama samo zato što sam, iako udata, imala nekoliko veza. Razlika je u tome što sam ja uvek tražila ljubav i ako bih se prevarila, ako je ne bih pronašla tamo gde sam je tražila, okrenula bih leđa sva naježena i otišla dalje, iako sam znala koliko bi mi jednostavno bilo da zaboravim mladalački san o ljubavi, da pređem granicu i nađem se na teritoriji te neobične slobode u kojoj ne postoji ni stid, ni suzdržanost, ni moral, na području te bizarne i gnusne slobode u kojoj je sve dozvoljeno, u kojoj je dovoljno u sebi čuti pulsiranje polnog organa, te zveri.

A znam i da bih, kada bih prešla tu granicu, prestala da budem ja, postala bih neko drugi, ne znam ko, a ta me užasna promena užasava, eto zašto tražim ljubav, očajnički tražim ljubav u kojoj bih mogla da živim onakva kakva sam uvek bila, onakva kakva sam i dalje, sa svojim nekadašnjim snovima i idealima, jer ne želim da mi se život slomi na sredini, želim da on ostane jedan s kraja na kraj, i zbog toga sam bila do te mere oduševljena kada sam te upoznala, Ludviče, Ludviče...

3

Zapravo je sve bilo stvarno komično kada sam prvi put ušla u njegovu kancelariju, nije me nešto posebno privukao, bez imalo ustručavanja rekla sam kakva obaveštenja očekujem od njega, kako zamišljam tu radio-reportažu, ali kada mi se nakon toga obratio, najednom sam shvatila da sam pometena, da blebecem, da lupetam gluposti, a on je, videvši moju pometenost, smesta skrenuo razgovor na mene, jesam li udata, imam li dece, gde obično idem na odmor, rekao je i da sam mladolika i da sam lepa, želeo je da me oslobodi treme, bilo je to lepo od njega, upoznala sam onolike razmetljivce koji se samo prave važni a ne znaju ni desetinu onoga što on zna, Pavel ne bi prestao da priča o sebi, ali najkomičnije je bilo to što posle sat vremena razgovora nisam o njegovom institutu znala ništa više nego ranije, kod kuće sam se bacila na pisanje, ali nije mi uopšte išlo, što mi je prilično odgovaralo, barem sam imala izgovor da ga pozovem, da li bi hteo da pročitao ono što sam napisala. Našli smo se u nekom kafeu, moja nesrećna reportaža zauzimala je četiri strane, uljudno ju je pročitao i osmehnulo se, proglasio ju je odličnom, od prvog trenutka stavio mi je do znanja da ga zanimam kao žena, a ne kao novinarka, nisam

znala treba li to da me raduje ili da me ljuti, u svakom slučaju bio je šarmantan, razumeli smo se, nije jedan od onih salonskih intelektualaca koji su mi dosadni, iza sebe ima bogat život, čak je radio u rudniku, rekla sam mu da volim takve ljude, ostala sam bez reči kada sam saznala da je iz Moravske, da je svirao u narodnom orkestru, nisam mogla da verujem svojim ušima, čula sam lajtmotiv svog života, videla sam kako moja mladost ide ka meni iz daljine i osetila kako padam pod njegov uticaj.

Upitao me je šta radim po celi bogovetni dan, pričala sam mu, a on mi je rekao, još mu čujem glas – napola posprdan, napola sažaljiv – loše živite, Helena, a potom je izjavio da bi to trebalo promeniti, da bih se morala odlučiti na drugačiji život, malo više se posvetiti *životnim radostima*. Odvratila sam mu da nemam ništa protiv, da sam oduvek bila revnosni pobornik radosti, da me ništa ne nervira više od svih onih danas tako modernih melanholija i drugih depresija, a on mi je odgovorio da moje veroispovedanje ne znači ništa, da su sledbenici radosti većinom najtužniji ljudi, o, kako ste samo u pravu!, poželeva sam da uzviknem, a potom je najavio da će doći po mene sutra u četiri sata pred radio, da ćemo zajedno prošetati negde u prirodi, u okolini Praga. Pokušala sam da se pobunim: zaboga, udata sam, ne mogu tek tako da šetam po šumi u društvu nepoznatog muškarca, Ludvik je u šali odgovorio da on nije muškarac, već samo naučnik i istovremeno se rastužio, silno rastužio! Primetila sam to i osetila nalet vreline, zadovoljstvo što vidim da me želi, da me želi utoliko više što sam ga podsetila da sam udata, tako sam postala nedostupnija, čovek uvek i iznad svega želi ono što mu je nedostupno, žudno to želi, ispijala sam tu tugu iz crta njegovog lica i u tom sam trenutku shvatila da je zaljubljen u mene.

A sutradan, s jedne strane voda Vltave a s druge strma pošumljena padina, bilo je romantično, volim romantično, mora da sam se ponašala pomalo ludački, možda i neprikladno za majku dvanaestogodišnje devojčice, smejala sam se, skakutala,

uhvatila sam ga za ruku i naterala da trči sa mnom, zaustavili smo se, srce mi je snažno tuklo, stajali smo licem u lice gotovo se dodirujući, Ludvik se malo sagnuo i brzo me poljubio, odmah sam mu izmakla i ponovo ga zgrabila za ruku, pa smo se opet malo zatrčali, ja sam srčani bolesnik, pri najmanjem naporu dobijem palpitacije, dovoljno je da se popnem jedan sprat uz stepenice, tako da sam ubrzo usporila, disanje mi se postepeno smirilo i najednom sam uvidela da tiho pevušim prve taktove jedne moravske pesme, moje omiljene, i kad mi se učinilo da me je razumeo, nastavila sam glasno, nije me bilo sramota, osećala sam kako s mene spadaju godine, brige, tuge, na hiljade sivih krljušti, a potom smo seli u neku kafanicu, jeli hleb i kobasice, sve je bilo savršeno obično i jednostavno, ne-ljubazni konobar, uflekani stolnjak, a pustolovina je ipak bila čudesna, kažem Ludviku: znate li da za tri dana idem u Moravsku da snimim reportažu o Povorci kraljeva? Upitao me je gde tačno i nakon što sam odgovorila, rekao da je tamo rođen – još jedna podudarnost od koje me je ophrvala slabost – i dodao: uzeću slobodne dane i krenuću tamo sa vama.

Uplašila sam se, setila sam se Pavela, one slabašne svetlosti nade koju je ponovo upalio u meni, nisam cinična prema svom braku, spremna sam da učinim sve da ga spasem, pa makar i radi male Zdene, ali zašto da lažem, pre svega zbog sebe, zbog svega što je bilo, zbog uspomene na mladost, ali nisam pronašla snagu da Ludviku kažem „ne“, nisam pronašla tu snagu, i eto, sad je kocka bačena, mala Zdena spava, ja se bojim, a Ludvik je u ovom trenutku već u Moravskoj i čekaće me sutra na autobuskoj stanici.

TREĆI DEO

LUDVIK

1

Da, otišao sam da procunjam po gradu. Zaustavio sam se na mostu na Moravi i gledao u reku. Kako je gadna ta Morava (reka toliko smeđa da bi se moglo pomisliti kako joj koritom pre teče ilovača nego voda) i koliko joj je turobna obala: ulica sa pet međusobno razdvojenih buržujskih jednospratnica, svaka je za sebe zabodena tu, kao smešno siroče; možda je trebalo da budu zametak nekog keja, ali se ta pretenciozna ambicija nikada nije ostvarila; dve su ukrašene anđelićima i ornamentima od keramike i štukature koji su već ispucali: anđeo više nema krila, a ornamenti, mestimično oguljeni sve do cigle, postali su nerazaznatljivi. Tamo gde se ulica sa kućama siročićima završava, nema više ničega osim gvozdениh stubova dalekovoda, trave sa nekoliko zalutalih gusaka, i potom polja, polja dokle god seže pogled i koja ne vode nikuda, polja među kojima nestaje tečna ilovača Morave.

Gradovi umeju da se ogledaju jedan u drugom, a ja sam u toj panorami (dobro sam je poznavao kao dete, ali sada mi je potpuno nepoznata) najednom video Ostravu, taj rudarski grad nalik na džinovsko prenoćište, pun napuštenih zgrada i prljavih ulica koje ne vode nikuda. Bio sam uhvaćen u zamku; nalazio

sam se na tom mostu kao čovek na nišanu mitraljeza. Nisam želeo duže da posmatram pustu ulicu i njenih pet izgubljenih kuća zato što sam se branio od razmišljanja o Ostravi. Stoga sam se okrenuo i pošao obalom uzvodno.

Tuda je prolazio putić oivičen s jedne strane gustim drvo-redom topola: uska aleja-vidikovac. S desne strane se obala obrasla travom i korovom spuštala do same vode, a nešto dalje, s druge strane reke, videli su se magacini, radionice i dvorišta nevelikih fabrika; levo od staze najpre se pružala beskrajna deponija, a iza nje prostrana polja izbodena metalnim konstrukcijama visokonaponskih dalekovoda. Gledajući sve to sa visine, hodao sam uskom alejom kao da koračam po nekom dugačkom mostiću iznad vode – a ceo ovaj pejzaž poredim sa vodenim prostranstvom zato što sam osećao kako mi hladnoća prodire u kosti i zato što sam alejom koračao kao da bih se mogao svakog trenutka strmoglaviti s nje. Istovremeno mi je bilo jasno da se kroz neobičnu atmosferu pejzaža samo preslikava ono čega nisam hteo da se sećam nakon susreta sa Lucijom, kao da moje potisnute uspomene prožimaju sve što u tom trenutku vidim oko sebe, pusta polja i dvorišta i hangare, mutnu vodu reke i tu sveprisutnu hladnoću koja je sjedinjavala ceo taj prizor. Shvatio sam da neću pobeći od uspomena – one su me opsedale.